

Richard Frase (1894–1945) – sylwetka pilskiego przyrodnika

Rafał Ruta

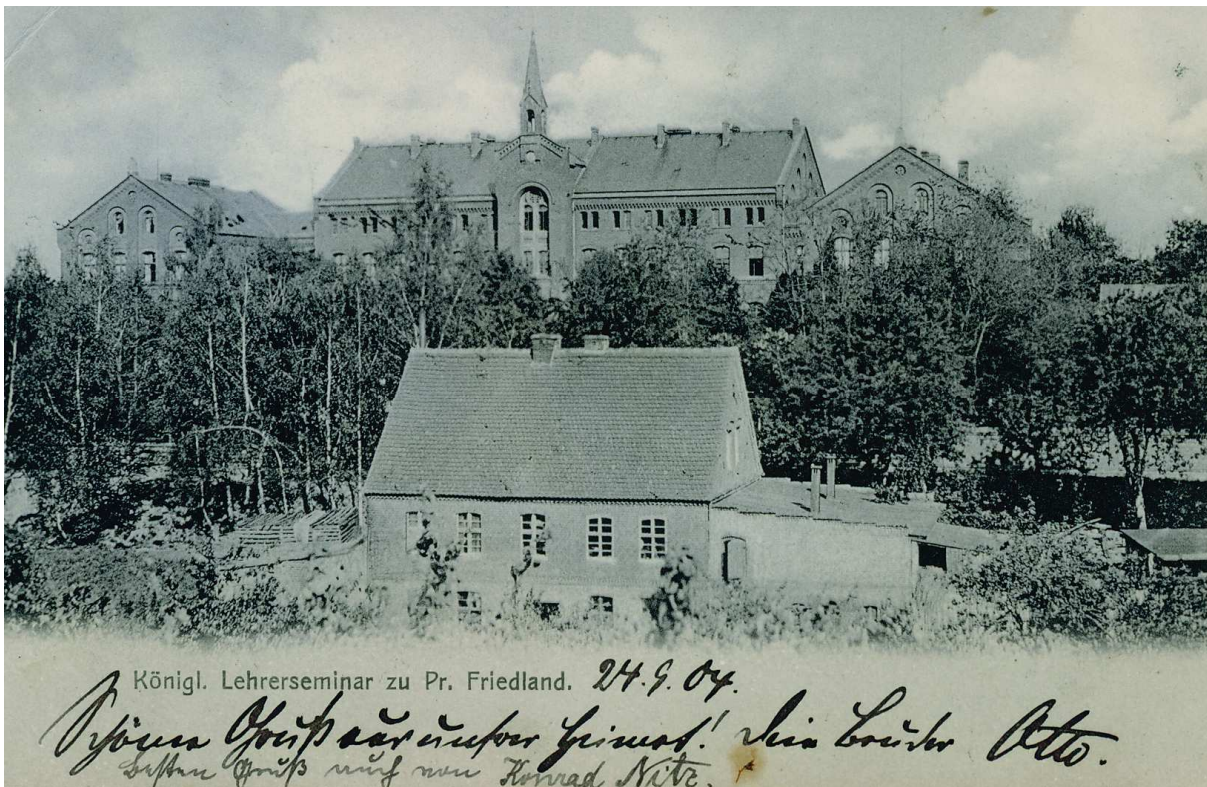
Instytut Zoologiczny, Uniwersytet Wrocławski
e-mail: scirtes@biol.uni.wroc.pl

Richard Frase dzięki opublikowaniu kilku obszernych artykułów florystycznych był do niedawna postacią znaną nielicznym badaczom flory południowego Pomorza. Jego życiorys i sylwetka pozostawały praktycznie nieznane, jeśli nie liczyć krótkiej wzmianki w niemieckim słowniku środkowoeuropejskich ornitologów. Dzięki kontaktowi z potomkami Richarda Frase – synem Gerhardem i zmarłą w 2007 r. córką Eriką udało się zebrać najważniejsze fakty z życia przyrodnika, z których wyłonił się obraz niezwykle wszechstronnego badacza o wielkich zasługach dla poznania przyrody niektórych obszarów północno-zachodniej Polski oraz animatora ruchu przyrodniczego w przedwojennej Pile. Obszerny i obficie ilustrowany artykuł biograficzny ukazał się w minionym roku w kwartalniku *Kronika Wielkopolski* (Ruta 2007), jednak aby upowszechnić wiedzę o osobie Richarda Frase, przygotowałem niniejszą skróconą wersję jego biografii.

Richard Frase urodził się 18 czerwca 1894 r. w Debrznie, na południowym skraju dzisiejszego pow. człuchowskiego, w rodzinie bez tradycji przyrodniczych, jako syn mistrza szewskiego. Ukończył szkołę ludową, a następnie seminarium nauczycielskie w rodzinnym mieście (ryc. 1). Od najmłodszych lat wykazywał przyrodnicze zainteresowania, a już w 1912 r. zaczął prowadzić regularne obserwacje florystyczne, o czym można wywnioskować z jego późniejszych publikacji. Wiedzę przyrodniczą zdobył w dużej mierze dzięki samokształceniu i samodzielnemu studiowaniu literatury naukowej, nie posiadając formalnego wykształcenia przyrodniczego.

Po ukończeniu seminarium Richard Frase został nauczycielem na ziemi waleckiej, w okolicach Człopy. W latach 1915–1917 uczył w niewielkiej wsi Bukowo, malowniczo położonej na skraju doliny Cieszynki, później zaś, w latach 1918–1923, w miejscowości Szczuczarz (ryc. 2). W roku 1919 wziął ślub z Erną Damrow. W tym okresie życia R. Frase prowadził obserwacje przyrodnicze w okolicach obu wsi, a także innych miejscowości leżących w pobliżu Człopy (np. Załom i Tuczo). Badania były wszechstronne i dotyczyły m. in. skamieniałości, flory złoza kredy jeziornej nad Jez. Załom i występowania żółwia błotnego w Puszczy Drawskiej. Większość czasu poświęcał na gromadzenie danych florystycznych, w której to działalności, w początkowych latach badań, służył radą znany botanik, prof. Johannes Abromeit z Królewca.

Na początku 1922 r. Richard Frase wziął udział w zebraniu założycielskim Komitetu Ochrony Przyrody Prowincji Grenzmark w Pile. Odbyło się ono w ówczesnym budynku rejencji, przy udziale wysokich urzędników – nadrezydenta Friedricha von Bülowa i nadburmistrza Piły, Karla Krause. Kolejne spotkania odbywały się raz do roku, często w małej sali Hotelu Preussenhof przy północnej pierzei Nowego Rynku. Duży wkład w tworzenie Komitetu miał prof. Carl Schulz z Trzcianki, który do końca I wojny światowej pracował (jako nauczyciel i bibliotekarz) w Poznaniu, a następnie w Krajowej Stacji Ochrony Przyrody w Berlinie.

Ryc. 1. Seminarium nauczycielskie w Debrznie.

Ryc. 2. Richard Frase w swej pracowni w Szczuczarzu (lata 1918–1923).

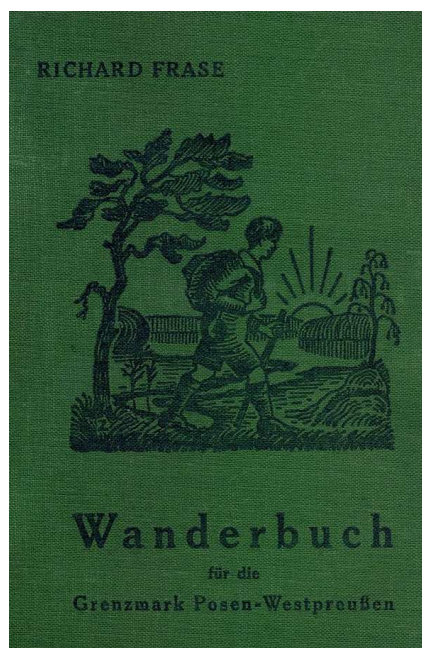
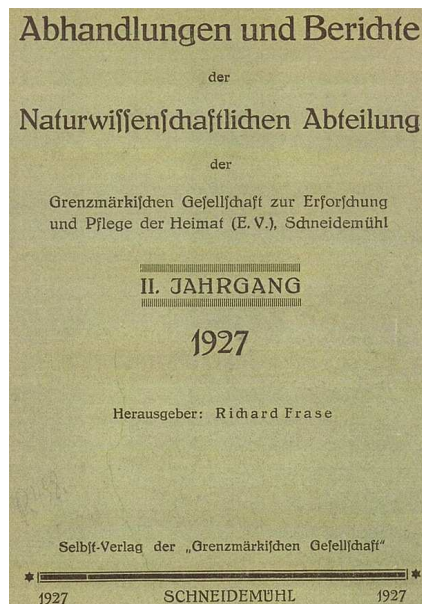
Podniesienie rangi Piły do stolicy prowincji skutkowało napływem do miasta urzędników obejmujących posady w nowo tworzonych jednostkach administracji. To właśnie w tym okresie Richard Frase przeprowadził się do Piły. W 1923 roku objął posadę komisarza ds. ochrony przyrody na teren Marchii Granicznej Poznań-Prusy Zachodnie. Jednocześnie rozpoczął starania o zatrudnienie w szkole. Początkowo pracował w ewangelickiej szkole gminnej, a po dwóch latach przygotowań do objęcia stanowiska nauczyciela szkoły średniej i zdaniu odpowiednich egzaminów, w 1925 r. zaczął uczyć w Mittelschule. Mieściła się ona w budynku dawnego zakładu głuchoniemych, a później w gmachu gimnazjum von Steina. Rektor szkoły Mekitt był botanikiem-amatorem, jednym z założycieli Komitetu Ochrony Przyrody Prowincji Grenzmark. Równoległa praca na stanowisku konserwatora przyrody i nauczyciela wymagała dzielenia czasu pracy – trzy dni w tygodniu R. Frase pracował w szkole ucząc biologii i przyrodoznawstwa, trzy kolejne – jako konserwator przyrody, w biurze-pracowni, które zajmowało część jego domu.

Lata pobytu w Pile były okresem bardzo intensywnej pracy naukowej i organizacyjnej. Richard Frase pełnił funkcję sekretarza skupiającego ok. 350 członków towarzystwa naukowego Grenzmärkische Gesellschaft zur Erforschung und Pflege der Heimat, oraz przewodniczył jego przyrodniczemu oddziałowi. Oddział ten stawiał sobie następujące zadania: prowadzenie badań flory, fauny i nieożywionej przyrody Marchii; powoływanie pomników i rezerwatów przyrody; organizowanie wykładów i wycieczek; gromadzenie księgozbioru i prowadzenie działalności wydawniczej. R. Frase redagował periodyk *Abhandlungen und Berichte der Naturwissenschaftliche Abteilung der Grenzmärkische Gesellschaft zur Erforschung und Pflege der Heimat*, będący początkowo przyrodniczym zeszytem pisma *Grenzmärkische Heimatblätter* (ryc. 3). Był to rocznik naukowy ukazujący się w latach 1925–1940, zamieszczający oryginalne prace naukowe poświęcone szeroko pojmowanej przyrodzie (od geologii, geomorfologii, hydrologii, przez paleontologię, botanikę, po artykuły faunistyczne) a także sprawozdania z działalności towarzystwa, relacje z odbytych wycieczek, omówienia książek i nekrologi. W periodyku tym zamieszczono prace prawie 40 autorów, w tym naukowców działających w dużych ośrodkach naukowych (m. in. publikowali w nim Solger, Torck, Münchberg, Koppe). Łącznie, w czasopiśmie ukazało się ponad 80 oryginalnych prac naukowych, będących dziś bezcennym źródłem wiedzy o przyrodzie terenów dawnej Marchii Granicznej. Licząc zarówno autorów prac, jak i osoby dostarczające redaktorowi dane, przyjąć należy, że krąg współpracowników *Abhandlungen* liczył ponad 60 osób. Ciekawostką jest, że Ernst Behr, botanik z Marienfelde współpracujący z Zahnem, znawcą rodzaju jastrzębiec (*Hieracium*), opisał na łamach czasopisma kilka nowych dla nauki odmian nazywając je od miejsc występowania (m. in. *Hieracium laschii cymosella* var. *Lobsonkae* – od rzeki Łobżonki i *Hieracium cernuiforme eu-cernuiforme* var. *Landeckense* – od Lędyczka).

Z pracą na stanowisku Komisarza Ochrony Przyrody wiązało się redagowanie nieregularnie wydawanych *Mitteilungen über Naturdenkmalpflege in der Provinz Grenzmark-Westpreussen* (ukazały się 3 tomy – w roku 1924, 1926 i 1930) (ryc. 3). W piśmie tym zamieszczano głównie bieżące informacje z zakresu działalności Komitetu, ustawodawstwa, ale zdarzały się też prace florystyczne i faunistyczne. Poza redagowaniem wspomnianych periodyków, R. Frase publikował wyniki swoich badań, głównie z zakresu florystyki i ornitologii. Oprócz opracowań naukowych, pisywał liczne popularyzatorskie artykuły w rozmaitych książkach i czasopismach (często w tzw. *Heimatkalender*). Lista jego publikacji liczy prawie 50 pozycji. W opracowaniach z zakresu florystyki R. Frase poza własnymi obserwacjami wykorzystywał dane ponad 30 botaników, zarówno zawodowców, jak i amatorów, dostarczających dane z różnych części Marchii (wśród nich np. Schönberga – nadleśniczego z Piły, Straussa – nauczyciela z Piły, Mekitta – rektora szkoły średniej w Pile, dr Münchberga – nauczyciela z Człopy). W ten sposób udało mu się zgromadzić imponującą ilość danych florystycznych w 4 obszernych publikacjach (w sumie ponad 130 stron tekstu).

Drugim – poza florystycznym – nurtem badań R. Frasego była ornitologia. Współpraca ze stacją ornitologiczną w Rossitten na Mierzei Kurońskiej (dzisiaj miejscowość Rybaczy w obwodzie kaliningradzkim Rosji), oprócz znajomości z ornitologami działającymi w tej placówce,

Ryc. 3. Periodyki redagowane przez Richarda Frase i przewodnik jego autorstwa.

zaowocowała publikacjami opartymi na wynikach obrączkowań ptaków. Od 1938 r. Richard Frase był członkiem Niemieckiego Towarzystwa Ornitologicznego (Deutsche Ornitologische Gesellschaft).

Okres działalności R. Frasego był czasem, kiedy odkryto przeważającą część osobliwości przyrodniczych okolic Piły. Najcenniejsze obszary obejmowano ochroną rezerwatową. Warto w tym miejscu wymienić niektóre z obiektów rozpoznanych lub chronionych za czasów R. Frasego: torfowisko z wełnianeczką alpejską chronione dziś w rez. Wielki Bytyń (ówczesne „Nakeler Faule Bruch”), rez. Stary Załom ze stanowiskiem *Carex ornithopoda* (ówczesny „Kalklager am Salmer See bei Schloppe”), rez. Czarci Staw koło Złotowa ze stanowiskami *Carex heleonastes* i *Carex chordorhiza* (ówczesne „Teufelssee”); rez. Kozie Brody – stanowisko brzozy niskiej (*Betula humilis*) w okolicach Jastrowia. R. Frase badał roślinność kserotermiczną w okolicach Debrzna (dziś istnieje tu rez. „Michałowo”), był też zaangażowany w tworzenie rez. Kuźnik koło Piły oraz badania tzw. „Wielkiej Wyspy Kwiatów” w Dolinie Łobzonki. Wielką zasługą R. Frasego było

wykonanie dokumentacji fotograficznej licznych obiektów przyrodniczych. Niestety do dziś zachowało się jedynie kilkadziesiąt fotografii – tylko te, które zostały opublikowane. Większość bogatego archiwum fotografii i slajdów uległa zniszczeniu.

Praca przyrodnika-terenowca nieodłącznie wiąże się z częstymi wycieczkami, których R. Frase był zagorzałym wielbicielem. Towarzyszyli mu inni przyrodnicy, m. in. prof. Emil Enderlein i Fritz Koppe. Towarzystwo przyrodnicze organizowało corocznie wyjazdy w rozmaite zakątki Marchii. Miały one nie tylko charakter poznawczy, ale też badawczy, a ich efektem były niejednokrotnie prace publikowane na łamach *Abhandlungen*. Prawdopodobnie większość swoich obserwacji do czasu przeniesienia się do Piły, R. Frase poczynił w trakcie licznych pieszych wycieczek. Dzięki temu stał się doskonałym znawcą terenu Marchii, czego owocem jest przewodnik „*Wanderbuch für die Grenzmark Posen-Westpreussen*” (ryc. 3).

Wybuch II wojny światowej spowodował braki finansowe, w efekcie których zaprzestano drukowania *Abhandlungen* (ostatni tom ukazał się w 1940). Do 1942 r. Richard Frase pracował w piłskiej szkole średniej. Następnie przeniósł się do *Pedagogium* – otwartej w 1936 r. uczelni kształcącej (jako szkoła żeńska) nauczycieli, która od lutego 1940 r. miała status szkoły akademickiej.

W styczniu 1945 r., mając 50 lat, Richard Frase został powołany do *Volkssturmu*. W ostatnich tygodniach walk o Piłę, w przeddzień ogłoszenia jej miastem-twierdzą, 26 stycznia zginął w okopach Piły-Kaliny od wybuchu granatu. W czasie walk o miasto uległy zniszczeniu jego bezcenne zbiory przyrodnicze i księgozbiór.

Piśmiennictwo

Ruta R. 2007. Richard Frase (1894–1945) – pionier badań przyrody okolic Piły. *Kronika Wielkopolski*, 3 (123): 33–46.

Artykuł należy cytować w następujący sposób / Recommended citation for this publication:

Ruta R. 2008. Richard Frase (1894–1945) – sylwetka piłskiego przyrodnika. *FORUM* (<http://www.iop.krakow.pl/iop/iop.asp?0403>): 5 pp.

Uwaga: Artykuły publikowane na *FORUM* nie są recenzowane, a jedynie poddawane ogólnej korekcie redakcyjnej (szczegóły w Informacjach dla autorów: <http://www.iop.krakow.pl/iop/pliki/040301.pdf>). Publikacja artykułu nie oznacza, że wyrażone w nim opinie autora prezentują oficjalne stanowisko Instytutu Ochrony Przyrody PAN lub Zespołu Redakcyjnego dwumiesięcznika „*Chrońmy Przyrodę Ojczystą*”.

Important: Articles presented at the *FORUM* website receive only very limited internal review (for details see the Information for authors: <http://www.iop.krakow.pl/iop/pliki/040301.pdf>). The views expressed herein are the authors' and do not necessarily represent those of the Institute of Nature Conservation, Polish Academy of Sciences, Cracow, Poland, or the Editorial Board of the journal „*Chrońmy Przyrodę Ojczystą*”.